

SÚ SENIORI V ČESKU A NA SLOVENSKU VIAC VERIACI AKO ZVYŠNÁ POPULÁCIA?

Juraj Majo¹⁾ – Marcela Káčerová²⁾

Článok vyšiel z podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja (APVV 15-0184) – *Medzigeneračné sociálne siete v starnúcich mestách, kontinuita a inovácie*.

ÚVOD

Porovnávací výskum religiozity medzi Českom a Slovenskom neraz skončí na prostom konštatovaní, že v tejto kultúrnej otázke sú skratka príliš veľké rozdiely v porovnaní s ostatnými prvkami kultúry, v ktorých sa desaťročia hlása a vyzdvihuje blízkosť, ktorá je vskutku vo svete ojedinelá. Bolo to práve 20. storočie, ktoré v tomto smere nastavilo rozličné trajektórie pre obe krajiny. Kým Česko, ktoré bolo v podstate religiózne homogénnou katolíckou krajinou sa zmenilo na jednu z najviac sekularizovaných spoločností, oveľa heterogénnejšie Slovensko získalo punc poctivej katolíckej krajiny, aj keď aj v prípade Česka bola v transformačnej etape potvrdená náboženská heterogenizácia (*Havlíček – Hupková – Smržová*, 2009) a v prípade Slovenska tiež evidentný nárast obyvateľov, ktorí sa nehlásia k žiadnemu vierovyznaniu, hoci stále tvoria ešte menej ako 1/5 obyvateľstva. Hoci v socializme téma náboženstva v oboch spoločnostiach bola postavená do úzadia, výskum z roku 1988 konštatuje to, čo sa v nasledujúcich

rokoch odhalilo v plnej sile a síce, že „na Slovensku je náboženské správanie súčasťou širšieho rámca tradičných životných orientácií, kým v Česku sa do určitej miery vyčlenilo a hlavne pokleslo na význame“ (*Foret*, 1988).

Vzhľadom na zdanlivo neporovnateľné ukazovatele však určité spoločné črty v konfesiónálnych pomeroch vieme nájsť. V tomto smere sú veľmi nápomocné údaje o konfesiónálnych pomeroch v rámci vekových skupín obyvateľstva. Vyššie vekové kategórie v oboch krajinách vykazujú vyššiu mieru deklarovanej príslušnosti k niektorej z cirkví a práve na medzigeneračnom pohľade sa ukážu mnohé diskontinuity, ktoré obe spoločnosti postihli. Medzi Českom aj Slovenskom však stále existujú rozdiely v intenzite a začiatku rozvoja týchto závažných spoločenských zmien.

Metodologické poznámky

Niet pochyb, že pri celospoločenskom výskume konfesionality sú najdôležitejšie statické údaje zo sčítaní. No z hľadiska predikcie možného vývoja je potrebné poznať aj niektoré údaje, ktoré nám tento obraz akoby zdynamizujú. Na jednej strane sú to vekové pomery, nielen medzi konfesiami, ale najmä v porovnaní s celospoločenskými a bezkonfesijnými skupinami, ale sú to aj vnútorné aspekty konfesionality, ktoré sčítania nezistujú. V tomto smere nám budú nápomocné informácie z celosvetového reprezentatívneho výskumu ISSP^{3), 4)} z roku 2008 (v súčasnosti sa realizuje verzia

1) Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja, juraj.majo@uniba.sk

2) Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja, marcela.kacerova@uniba.sk

3) ISSP (International Social Survey Programme) je dlhoročný medzinárodný prieskum relevantných oblastí spoločenského života vrátane náboženstva, vykonávaný spravidla v desaťročných intervaloch. Dlhodobý záber prieskumu (v Česku a Slovensku bola téma náboženstva skúmaná v rokoch 1998, 2008 a v súčasnosti prebieha 2018) a voľná dostupnosť údajov umožňujú porovnanie dynamiky zmien spoločností na viacerých kontinentoch.

4) Pôvodný dátový súbor bol doplnený o dodatočne revidované otázky v prípade Českej republiky (pozri <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4950>)

2018) a jeho modulu „Náboženstvo“ o vnútorných a najmä medzigeneračných rozdieloch medzi konfesionalitou. Sčítania obyvateľstva, hoci sú najvyčerpávajúcejším zdrojom informácií, zostávajú predsa len pri formálnej stránke deklarovania konfesionality, často nemusia byť presné – zmeny položenej otázky (zatvorená alebo otvorená), povinnosť vyplnenia, vyhodnocovanie údajov a pod. (Tížik, 2014). Hamplová a Nešpor (2009) spomínajú akúsi nad-deklaráciu príslušnosti k cirkvám krátko po páde socializmu. Tá bola podľa Lužného (1998) spôsobená uvoľnením pomerov po roku 1989 a hľadaním skôr akéhosi všeludského, tolerantného a univerzalistického náboženstva. Česi nechceli bohatú a mocnú cirkev, ale ušľachtilú, pokornú a slúžiacu (Hošek, 2012), čo sa pravdepodobne ukázalo ako nereálne a prejavilo sa to na údajoch v ďalších sčítaniach. Keď totiž podľa Nešpora (2010) Česi zistili, že cirkevné kresťanstvo funguje trochu inak, stratili záujem a umožnili prienik latentných antiklerikálnych postojov a z náboženstva sa stalo „sprosté slovo“. Na Slovensku sa v roku 1991

pri sčítaní obyvateľstva objavili vyššie hodnoty počtu neuvedených, ktoré sa pri sčítaní 2001 výrazne znížili, na rozdiel od Česka, kde bola evidentná menšia ochota na tieto otázky odpovedať prakticky pri všetkých troch ponovembrových sčítaniach. V Česku, na rozdiel od Slovenska, k týmto hodnotám prispieva aj fakt, že pre veľkú časť obyvateľstva už náboženská príslušnosť nie je dôležitou časťou ich identity a nemajú potrebu sa k nej hlásiť (Hamplová, 2013).

Pri komparácii údajov o náboženskej príslušnosti je potrebné upozorniť na určité odlišnosti pri jej zisťovaní. V Česku bola v roku 2011 táto téma inovovaná o sledovanie kategórie tzv. „veriacich bez cirkevnej príslušnosti“ s tým, že otázka nebola povinnou (Český statistický úřad, 2014), v SR zasa nutnosť zaradenia k niektorej z kategórií podľa registrovaných cirkví a náboženských spoločností. Podiel príslušníkov cirkví vo svetle sčítaní obyvateľstva v rokoch 2001 a 2011 potvrdzuje cirkevne ukotvenejších Slovákov ako Čechov, i keď u oboch populácií dochádza medzi sčítaniami k výraznému zníženiu deklarovaných

Tab. 1: Vybrané charakteristiky religióznej štruktúry obyvateľstva SR a ČR

Selected characteristics of the religious structure of the population in Czechia and Slovakia

	SR / Slovakia %						ČR / Czechia %					
	2011			2001			2011			2001		
Populácia ako celok Total	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males
s vyznaním affiliated	76,0	78,3	73,5	84,1	85,9	82,1	20,8	22,7	18,8	32,1	35,5	28,6
bez vyznania nones	13,4	12,0	14,9	13,0	11,4	14,6	34,5	33,1	36,0	59,0	56,0	62,2
nezistení no data	10,6	9,7	11,6	3,0	2,7	3,3	44,7	44,2	45,2	8,8	8,5	9,2
60 a viac roční 60+ and older	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males	spolu total	ženy females	muži males
s vyznaním affiliated	85,8	88,1	82,4	93,2	94,9	90,7	33,2	35,8	29,8	63,7	67,6	57,9
bez vyznania nones	8,0	6,1	10,8	5,3	3,8	7,6	23,6	21,1	27,0	30,0	26,4	35,4
nezistení no data	6,2	5,8	6,9	1,5	1,3	1,7	43,2	43,1	43,2	6,3	6,0	6,7

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001, 2011.

Source: Census 2001, 2011.

príslušníkov. V roku 2011 76 % Slovákov deklarovalo cirkevnú príslušnosť, v prípade českej populácie to bolo len 20,8 %, u oboch došlo k poklesu o približne 10 percentuálnych bodov. Nižší podiel deklarovaných je na úkor rastu nezistených resp. neuvedených v oboch populáciách (popritom sa v Česku zreteľne znižuje podiel obyvateľstva bez vyznania). Vzhľadom na vysoký podiel nezistených, a to najmä v Česku, pracujeme so súborom jedincov s uvedeným vyznaním (v Česku tzv. věřící) a s obyvateľstvom bez vyznania. Takto nastavená vnútorná štruktúra aj v optike vekových kategórií má svoju výpovednú hodnotu.

Religiozita a medzigeneračné súvislosti

Každý statický ukazovateľ (zistovaný či už pri sčítaniach alebo výberových výskumoch) má za sebou určitú skrytú dynamiku. Je odrazom určitých životných skúseností, vplyvov získaných okolím, a najmä socializáciou. Náboženské presvedčenie a príslušnosť je jedným z nich a otázka náboženskej transmisie je dôležitou výskumnou témou. Zmena a kontinuita je totiž to, čo určuje charakter, veľkosť a budúci vývoj náboženskej komunity. Ako spomína Bengston a kol. (2009), longitudinálne výskumy religiozity pritom nie sú časté, navyše ich komplikuje metodologická náročnosť, ale umožňujú nám poznanie kontinuity a zmeny vo viacgeneračnom pohľade v rozličnom kontexte okolností a vplyvov. Náboženstvo je v tomto prípade skúmané ako osobná trajektória a história v priebehu života ovplyvnená aj členmi rodiny (Bengston a kol. 2009) Náboženská transmisia je spôsob odovzdávania náboženských postojov a správania rodičov deťom, väčšinou merané objektívnymi ukazovateľmi náboženskej aktivity – návšteva kostola, dôležitosť náboženstva, názor na Boha, modlitby a pod.). Proces náboženskej transmisie je súčasťou socializácie (niekedy sa pojem socializácia uprednostňuje pred transmissiou). Z historického pohľadu bolo toto odovzdávanie plynulé – zo staršej generácie na mladšiu generáciu, avšak kultúrne zmeny 20. storočia priniesli určité formy inovácie až rebélie. (Arweck – Nesbitt, 2010). Ako základné 3 faktory medzigeneračnej zmeny náboženskej identity chápu Voas a Doeblér (2011) ako:

- zmenu hodnôt v generácii rodičov (s obmedzením priority náboženskej transmisie),

- zmenu hodnôt v generácii detí (zníženie významu náboženstva v nej),
- spoločenské zmeny, ktoré majú význam na náboženstvo, a to aj v prípade, že sa hodnoty nemenia.

Výsledkom je na jednej strane rast významu autonómie (s akceptovaním odklonu od náboženstva u detí, prípadne pokles praktického významu náboženskej príslušnosti a hodnôt).

Medzigeneračná transmisia sa netýka len určitej konfesie, denominácie, ale je dôležitá aj pri prenose „neviery“, takisto pri veriacich nemusí ísť len o najsilnejšie veriacu skupinu obyvateľstva, ale záujem o prenos konfesionalnej identity aspoň vo forme vedomia pôvodu je aj u menej aktívnych členov denominácií. Podľa Bengston a kol. (2009) je vo výskumoch často zanedbaná úloha starých rodičov – najstaršej generácie ako akéhosi „kultúrneho okna“ do minulosti a rodinnej histórie. Možný výskyt tohto fenoménu by bol zaujímavou výskumnou otázkou najmä v postsocialistických krajinách. Poukazuje sa na to, že jedinci, ktorí vyrastali v rodinách, kde rodičia praktizovali vieru a deti v nej boli vychovávané majú tendenciu identifikovať sa s vierou rodičov. Týka najmä tých, ktorí vyrastali v úplnej rodine, pričom rozvod je často vnímaný ako prejav neúprimnosti viery rodičov (nezrovnalosť v chápaní Boha ako otca) (Wilcox, 2006).

V porovnaní Česka a Slovenska sa vyskytnú určité rozdiely najmä v prípade, ak ide o rodiny, v ktorých mladšia generácia bola rodičmi vychovávaná v neviere na jednej strane a tých, ktorí sa s oficiálnou religiozitou rozišli až v priebehu života. Vo východoeurópskych spoločnostiach pri analýze nárastu ateizmu vidí S. Zrinščak (2004) tieto faktory – snaha o skoncovanie komunizmu so starým režimom a tým pádom aj cirkvami, urbanizácia, industrializácia, migrácia, modernizácia. V českej spoločnosti sa ukázali aj dva typy religióznych orientácií medzi veriacimi (tradičná a alternatívna), pričom hranice medzi nimi neboli jasné a prekrývali sa. V oboch typoch prevládali ženy, tradičnejšie náboženské predstavy sa vyskytli u jedincov socializovaných v niektorej z katolíckych alebo protestantských denominácií. Aj tu sa vyskytla malá odchýlka v prípade Cirkvi československej husitskej, pri ktorej jedinci, ktorí boli v tejto cirkvi socializovaní, vykazovali zvýšený príklon k alternatívnej religiozite Lužnjak a kol., 2008:200. Táto cirkev sa v Česku javí ako

najmenej úspešná v transmisii svojej identity, kým najúspešnejšie sú malé protestantské spoločenstvá (*Nešpor – Hamplová*, 2009). Na Slovensku, v kontexte výskumu medzigeneračnej pamäti ako mediátora formovania nových identít v procese transformácie slovenskej spoločnosti v rokoch 1995–1996, (*Bolfíková – Frankovský*, 1997) sa v otázke stotožnenia náboženskej príslušnosti ako zlomové generácie prezentovali jedinci do veku 25 a nad 50 rokov, ktorí svojim predchodcom prisúdili najnižšiu mieru identifikácie s náboženským spoločenstvom a naopak, najvyššiu jedinci vo veku 25–50 rokov. Sebahodnotenie medzigeneračnej nezrovnalosti vo vnímaní vzťahu k náboženskej viere naznačuje určité diskontinuity v odovzdávaní tohto typu sociálnej identity. Výskumy T. Podolinskej,

V. Krivého a M. Bahnu (2013) poukazujú na hypotézu starnutia do viery skôr ako na hypotézu generačne odlišnej náboženskej socializácie, pričom miera religiozity nie je ani statická a ani jednoznačne určená socializáciou.

Seniorita a viera

Vzťah viery a veku vychádza z viacerých premís. Napr. podľa Davie (2007), čím bližšie je človek k smrti, tým viac sa otázkou smrteľnosti musí zaoberať, pričom tento aspekt je do veľkej miery spojený práve s vierou a náboženstvom. V mnohom sa náboženské praktiky spájajú s bohoslužobným miestom, Boh sa často z transcendentnej a omniscentnej bytosti mení na osobného a zvnútorneného Boha (*Bengtson* a kol.,

Tab. 2: Niektoré štruktúrne súvislosti náboženskej viery v ČR a SR 2008 (%)

Selected structural contexts of religious faith in Czechia and Slovakia in 2008 (%)

	Česká republika / Czechia				Slovenská republika / Slovakia			
	vek / age 60 + (N=470)		vek / age 18–59 (N=975)		vek / age 60 + (N=238)		vek / age 18–59 (N = 865)	
	Rímsko- katolíci Roman Catholics	Všetci All	Rímsko- katolíci Roman Catholics	Všetci All	Rímsko- katolíci Roman Catholics	Všetci All	Rímsko- katolíci Roman Catholics	Všetci All
(Ne) viera v Boha (neverím, ani som neveril/a; neverím, ale veril/a som) (Un) belief in God (I don't believe now and I never have; I don't believe now, but I used to)	19	50	26	79	5	14	8	26
Znamená zverokruhu predurčujú osud človeka (určite áno; pravdepodobne áno) Horoscope can affect the course of future of an individual (definitely true; probably true)	55	48	57	38	30	34	49	44
Veštcí/vešťačky dokážu predpovedať budúcnosť (určite áno, pravdepodobne áno) Fortunetellers can foresee the future (definitely true; probably true)	70	59	68	46	60	56	65	59

Zdroj: ISSP 2008, modul Náboženstvo.

Source: ISSP 2008, Religion module.

2015:374). Časový aspekt je často doplnený previazanosťou na určitý priestor a komunitu. V mnohých prípadoch sú konkrétne komunity a kostoly previazané s významnými okamihmi v živote človeka a jeho príbuzných, priateľov či rovesníkov – krsty, sobáše, pohreby. Tento spomienkový optimizmus vytvára v spojitosti s náboženskou príslušnosťou určité silné väzby, ktoré v iných životných okamihoch zmien – napr. strata životného partnera, odchod detí z domu poskytujú pevné sociálne zázemie a oporu (napr. aj dobrovoľníckou prácou) (Krause, 2005). Z tohto jednoznačne vyplýva spojitost životných skúseností a dráh, dozrievanie vlastnej identity a svetonázoru v aspekte blížiaceho sa konca života. Preto aj v takej sekularizovanej spoločnosti akou je Česko, je podiel veriacich medzi seniormi vyšší ako v celej populácii. Rozdiely v religiozite medzi českými a slovenskými seniormi a zvyškom populácie sú pritom výraznejšie práve v českej spoločnosti (podľa výskumu ISSP, ale aj podľa sčítaní). Generácia seniorov nad 60 rokov veku je totiž v súčasnej českej spoločnosti poslednou, ktorá má ešte dominantné zastúpenie rímsko-katolíkov (53 %), kým v zvyšnej populácii je to len 25 %. Slovenské generačné súvislosti vykazujú väčšiu kontinuitu (77 % seniorov je rímskokatolíckeho vyznania, kým zvyšná populácia má podiel 68 %. Vnútna štruktúra viery tejto populácie sa však odlišuje. Kým v Česku verí a vždy verilo v Boha iba 44 % seniorov a na Slovensku 71 % z nich, odlišná je aj vnútorná štruktúra katolíckej viery (v Česku napr. vždy neverilo, resp. verilo ale teraz neverí až 19 % rímskokatolíckych seniorov, v SR je to iba 5 % z nich). Zdanlivo menšiu vieru medzi českými seniormi v porovnaní so slovenskými spestruje viera v určenie osudu znamením zverokruhu, kde v Česku tomuto javu verí, resp. skôr verí 48 % seniorov a 55 % katolíckych seniorov, na Slovensku je to 34 % seniorov a 30 % katolíckych seniorov. Zdanlivo podobné vyššie zastúpenie katolíckej zložky medzi seniormi má však odlišnú vnútornú štruktúru ich viery. Český katolík, hoci aj v seniorskom veku sa odlišuje od slovenského.

Okrem rozdielov v rámci rímsko-katolíckej cirkvi sa seniory odlišujú aj od svojich nastupujúcich generácií (Tab. 2). Tie sa v oboch krajinách vyvážajú z tradičnej viery a najmä na Slovensku intenzívnejšie inklinujú k alternatívnym náboženským predstavám, čiže slovenskí seniory sú menej naklonení veriť v znamenia zverokruhu či schopnosti veštcov/veštic ako ich

mladší nasledovníci. No na druhej strane sa zdá, že seniory v Česku vykazujú opačné tendencie – populácia mladšia ako 60 rokov je menej naklonená veriť alternatívnym predstavám ako jej predchodcovia. Z iných výskumov potvrdzuje nárast viery v alternatívne religioznej predstavy (najmä horoskopy a vieru v liečiteľov) s rastúcim vekom aj Hamplová (2008).

Špecifickým aspektom dynamiky religiozity v priebehu života je aspekt konverzie, najmä prechod k bezkonfesijnosti. Z výsledkov výskumu ISSP je zrejme, že ku konverzií dochádza v počas života, pričom tento proces odcirkevnovania je intenzívny v slovenskej spoločnosti, čo je aj vcelku očakávané, keďže hodnoty afiliácie sú vyššie. Celkovo, 74 % zo súčasných bezkonfesijných je na Slovensku bezkonfesijných od narodenia, v ČR je to až 89 %. Vo veku nad 60 rokov je to v prípade Slovenska 25 % a v prípade Česka 64 %. V prípade rímsko-katolíckej cirkvi je to naopak, v priebehu života strácajú katolíci 30 % členov, protestanti až 33 %. V SR je to 6,3 % v prípade rímsko-katolíkov a 4,2 % v prípade protestantov. V oboch krajinách sú najmenšie straty v prípade rímsko-katolíkov u najstarších skupín – 20 % a 5,3 % avšak v prípade protestantov je v oboch krajinách najvýraznejšia strata v najstaršej vekovej kategórii – v ČR 39 % a v SR 10 %. Na Slovensku je síce menej výrazná strata členov cirkvi v priebehu života ako v prípade ČR, ale zisk bezkonfesijných je v priebehu života intenzívnejšie.

Z hľadiska pohlavia a veku okom sčítaní, sa jednotajne výraznejšie deklarujú cirkevnú príslušnosť ženy ako muži a s rastúcim vekom rastie podiel veriacich. Obyvateľstvo nad 60 rokov v slovenskom prostredí až v 85% deklaruje vieru, vzhľadom k celopopulačnej tendencii je tento podiel v českej populácii nižší – približne 33% (Tab. 1). Pokles deklarovanej viery u seniorskej českej populácie je vzhľadom k roku 2001 najvýraznejší (až o 30 percentuálnych bodov) zo všetkých zmien v religioznej štruktúre skúmaných populácií. Konštatujeme, že ide pravdepodobne o kombináciu viacerých faktorov – začínajúci presun povojnových ročníkov do kategórie 60+ v roku 2011, medzicenzové znižovanie početnosti najstarších ročníkov vymieraním, prípadne aj nárast podielu nezistených.

Zaujímavé je sledovať vekové charakteristiky najvýznamnejších religioznych skupín obyvateľstva v oboch populáciách (tab. 3, 4). V súlade so súčasným populačným vývojom sa väčšinou potvrdzuje starnutie

vybraných populačných skupín obyvateľstva. Spoločnou črtou religiozity podľa veku v Česku a na Slovensku sú staré a starnúce populácie obyvateľstva s vyznaním, samozrejme s vyšším stupňom starnutia u českej populácie. Rovnako sa v Česku starými stala v roku 2011 aj populácia bez vyznania. Zatiaľ čo ku kategórii bez vyznania a nezistení sa na Slovensku hlási vo väčšej početnosti obyvateľstvo 0–14 ročné ako obyvateľstvo nad 60 rokov. Z piatich najvyznanejších vierovyznaní na Slovensku sa síce radia k regresívnym typom ale nižšiu hodnotu indexu starnutia majú gréckokatolíci a pravoslávni. Najvýraznejšie zmeny zaznamenali medzi obdobiami 2001 a 2011 práve evanjelici. Stali sa na Slovensku cirkvou s najstaršími veriacimi.

Tri najvýznamnejšie cirkvi v Česku sú prestarnuté a ich zmeny medzi ostatnými dvoma sčítaniami nepriinesli výrazne zmeny.

Generácia tzv. „baby-boomerov“

Zvláštnou kategóriou, na ktorú je vo výskume religióznych pomerov zamerať pozornosť, je generácia tzv. baby-boomerov, ktorá sa narodila v kompenzačnej fáze po II. svetovej vojne. V oboch krajinách ide o pomerne početnú generáciu narodených približne v rokoch 1950–1960. Boli to v podstate prvé prelomové generácie, ktoré v našom geopolitickom postavení vyrastali spolu s etablovujúcim sa socializmom a ktorých rodičia boli väčšinou ešte vychovávaní v niektorej z cirkví. A tento kultúrny rozpor sa prejavil práve v tejto generácii, ktorá sformovala trajektóriu budúceho vývoja demografického profilu konfesijných skupín v Česku a na Slovensku. Na zmenu svetonázorového pohľadu nevpĺyvalo len spoločenské zriadenie, ale aj civilizačné procesy, ktoré sa vyskytli v krajinách západnej Európy (napr. sexuálna revolúcia, nástup médií, sekularizácia mnohých častí spoločnosti, zmena postavenia žien, individualizácia, urbanizácia a industrializácia a mnohé iné).

Z viacerých západoeurópskych spoločností máme k dispozícii viacero príkladov zlomov v rámci generácie v kontexte spoločenských a kultúrnych zmien, a to najmä ich rýchlosťou. V Holandsku je príklad premien identít v 1960–1970. rokoch charakterizovaný ako postupné oslabovanie významu náboženstva v živote respondentov. Rozchod s dovtedy silne prežívaným kresťanským náboženstvom (katolíckym aj reformovaným) niekedy viedol k záujmu o východné

Tab. 3: Index starnutia najväčších vierovyznaní obyvateľstva Česka / Ageing index of main denominations of Czechia

ČR / Czechia	2011 IS (%)	2001 IS (%)
Populácia ako celok / Total	160,5	113,8
S vyznaním / Affiliated	406,3	376,9
Cirkev československá husitská Czechoslovak Hussite Church	1 569,1	2 163,6
Rímskokatolícka cirkev Roman Catholic Church	417,6	373,6
Českobratská cirkev evanjelická Evangelical Church of Czech Brethren	554,1	669,7
Bez vyznania / Nones	100,8	49,2
Neuvedené / No data	140,4	63,0

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001, 2011.

Source: Census 2001, 2011.

Tab. 4: Index starnutia najväčších vierovyznaní Slovenska / Ageing index of main denominations of Slovakia

SR / Slovakia	2011 IS (%)	2001 IS (%)
Populácia ako celok / Total	120,3	81,7
S vyznaním / Affiliated	141,0	91,2
Rímskokatolícka cirkev Roman Catholic Church	133,6	83,9
Evanjelická cirkev a. v. Lutheran Church	264,0	174,1
Gréckokatolícka cirkev Byzantine Catholic Church	129,0	98,8
Reformovaná kresťanská cirkev Reformed Christian Church	180,0	128,4
Pravoslávna cirkev Orthodox Church	120,2	91,2
Bez vyznania / Nones	69,7	33,0
Nezistení / No data	57,7	35,2

Vysvetlivky: IS: index starnutia = Pop. 60 +/Pop. 0–14 x 100.

Notes: IS: ageing index = Pop. 60 +/Pop. 0–14 x 100.

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001, 2011.

Source: Census 2001, 2011.

náboženství, ale samotný rozchod nebol považovaný ako významný prvok v ich živote, ale často sa spájal s inou zmenou v etape života (napr. štúdium, rozvod) (*van Rooden, 2010*).

Na príklade USA autori Roof a McKinney (1989) poukazujú na to, že v 1950. rokoch sa prejavil silný nárast počtu členov denominácií (ako dôsledok baby-boomu), často však tento nárast bol spojený s určitou etapou života, najmä stredoprúdových (*mainline*) protestantov – po odrastení detí už rodičia nejavili taký silný záujem o zapojenie do činnosti svojich cirkevných obcí. Vymanenie sa z cirkevného života je spôsobené aj rozpadom tradičnej triády – rodina – cirkev – hodnoty, spochybnením amerických hodnôt, nástupom individualizmu, voluntarizmu, pluralizmu. Hoge a kol. (1994: 11) konštatujú tri základné vplyvy zmien náboženskej príslušnosti – kultúrne (liberalizmus, individualizmus, privatizácia), sociálno-štruktúrne (pokles významu komunity, zmeny rodinného správania a postavenia žien), inštitucionálne (napr. zlyhanie cirkevných inštitúcií, strata vnútornej sily cirkvi).

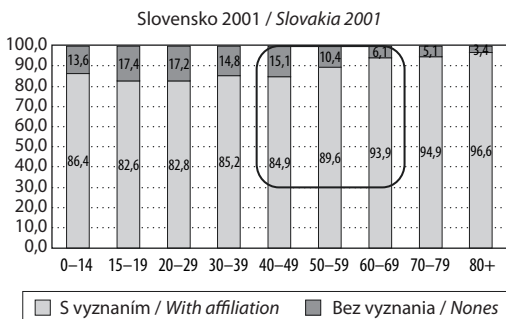
A napokon, vo Veľkej Británii je obdobie 60–70. rokov obdobím bezprecedentného pádu kresťanskej religiozity medzi Britmi. Podľa C. Brown (2009) začali vytlačať náboženstvo zo svojich životov, ešte vý-

raznejší odklon prejavovala generácia, ktorá prišla do dospelosti v 1970. rokoch. Od 60. rokov poklesla osobná zbožnosť, viera v základné kresťanské dogmy, objavili sa nové prvky formujúce morálnu kultúru – environmentalizmus, rodové a rasové rozdiely, jadrové zbrane, vegetariánstvo, a iné prvky, ktoré boli vnímané ako príliš vzdialené od Biblie. Podobne aj znaky náboženskej kultúry a správania – rešpekt, triezvosť, rešpektovanie sociálneho poriadku, slávenie sviatkov a nediel bolo en bloc odmietnuté.

V našom prostredí sa v kontexte údajov zo sčítaní obyvateľstva v Česku aj na Slovensku dá tiež konštatovať, že táto generácia podľahla určitým zmenám a predstavuje zlom v dovtedy relatívne kontinuálnej transmisii religióznej identity. Tento posun vidieť na vekovej kategórii 40–49 v roku 2001 a 50–59 v roku 2011. Hoci zmeny sú evidentné už v starších vekových kategóriách, tieto sa vyznačujú pomerne veľkým skokom v intenzite deklarovania identity. Pokles deklarovania vyznania medzi kategóriami 60–69 a 40–49 v roku 2001, pričom najvýraznejšie v roku 2011 pri 70–79 a 50–59 ročných, kde je pokles takmer o 10 percentuálnych bodov, v Česku len okolo 8 bodov (tu je najvýraznejšia zmena medzi 80 a staršími a 70–79 ročnými)⁵. (Graf 1–4).

Graf 1: Štruktúra obyvateľstva podľa náboženského vyznania a vekových kategórií v SR v roku 2001

Population structure according to religious affiliation and age categories in Slovakia in 2001 (with affiliation, nones)

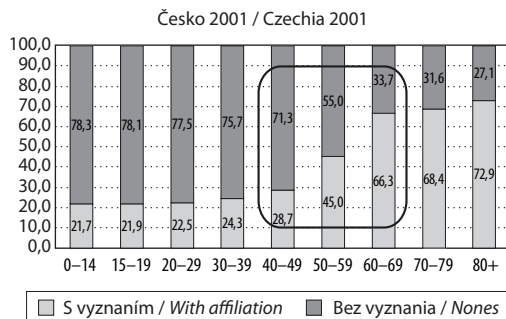

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001.

Source: Census 2001.

Graf 2: Štruktúra obyvateľstva podľa náboženského vyznania a vekových kategórií v ČR v roku 2001

Population structure according to religious affiliation and age categories in Czechia in 2001 (with affiliation, nones)

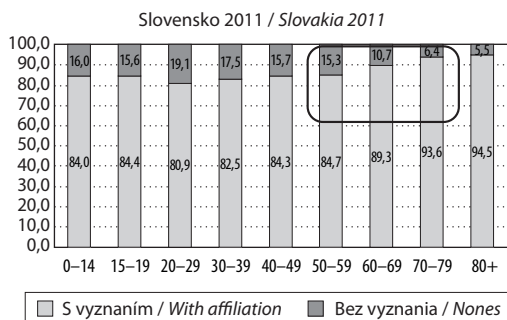
Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001.

Source: Census 2001.

5) 00 % tvorí populácia deklarovaných a bezkonfesijných bez neuvedených.

Graf 3: Štruktúra obyvateľstva podľa náboženského vyznania a vekových kategórií v SR v roku 2011

Population structure according to religious affiliation and age categories in Slovakia in 2011 (with affiliation, nones)

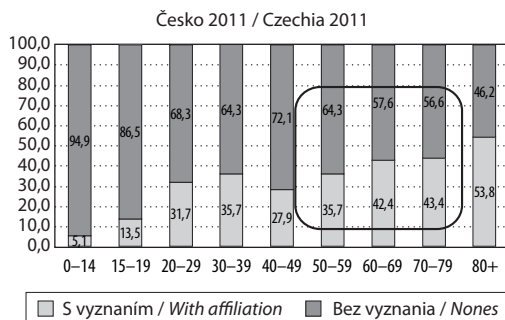

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

Source: Census 2011.

Graf 4: Štruktúra obyvateľstva podľa náboženského vyznania a vekových kategórií v ČR v roku 2011

Population structure according to religious affiliation and age categories in Czechia in 2011 (with affiliation, nones)

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011, Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

Source: Census 2011.

ZÁVER

Niet pochýb, že zameranie výskumu religióznych pomerov vyžaduje pohľad do vnútra prostredníctvom údajov o vekovom rozvrstvení. Dynamizácia dovtedy relatívne stabilného procesu a kontinuálneho odovzdávania religióznej identity sa v generácii obyvateľstva narodeného pred rokom 1960 (najviac v rokoch 1950–1960) ukazuje najvýraznejšie. Spoločenské zmeny nielen pod vplyvom ideologického smerovania Československa zasiahli a túto kontinuitu narušili. Odklon od viery, nielen na základe údajov zo sčítaní ale aj na základe výskumu ISSP sa potvrdil, pričom v podmienkach európskej, resp. západnej civilizácie nešlo o neobvyklý jav. Aj v spoločnostiach bez obmedzovania náboženskej slobody prišlo k „odkúzlenu“ a vyviazaniu sa z tradičnej konfesionality. Spoločenských vplyvov v týchto prípadoch je veľmi

veľa a sú súčasťou veľkej spoločenskej zmeny v podobe sekularizácie. Výsledkom týchto vplyvov, ktoré sa zakorenili aj v našich spoločnostiach, je práve názna zmien, ktoré náboženská scéna v oboch krajinách v budúcnosti podstúpi. Príklady dvoch zdanlivo odlišných krajín – Česka a Slovenska však okrem potvrdenia určitých rozdielností (najmä podiel bezkonfesijných vo väčšine vekových kategórií, odlišná akceptácia alternatívnych religióznych predstáv) potvrdil aj mnohé podobnosti (zvyšená inklinácia k tradičnej konfesionalite v najvyšších vekových kategóriách). V súčasnosti je ťažké exaktne potvrdiť, v ktorej spoločnosti prebiehajú v tomto ohľade intenzívnejšie zmeny. Je však zrejme, že v českej spoločnosti, na rozdiel od slovenskej, majú o čosi dlhšiu tradíciu a skorší nástup pri analýze vzťahu veku a konfesionality. Na Slovensku sa na druhej strane môžu premeny javiť ako rýchlejšie a s intenzívnejším nástupom.

Literatúra

- Bengston, L. Vern a kol. 2015. Does Religiousness Increase with Age? Age Changes and Generational Differences Over 35 Years. *Journal for the Scientific Study of Religion*, (54), 2, s. 363–379.
- Bolfíková, E. – Frankovský, M. 1997. Intergeneračné rozdiely v pocite príslušnosti k „makro“sociálnym útvarom. *Sociológia* (29), 1, s. 55–68.
- Brown, C. G. 2009. *The death of Christian Britain: understanding secularisation, 1800–2000*. New York: Routledge.
- Český statistický úrad. 2014. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úrad.
- Davie, G. 2007. *The Sociology of Religion*. London: Sage.

- Džambazovič, R. 2009. *Náboženstvo. ISSP na Slovensku 2006–2008. Pramenná publikácia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV a Filozofická fakulta UK v Bratislave.
- Foret, M. 1988. K současným vztahům rodiny a náboženství v ČSSR. *Sociologický časopis*. (24), 6, s. 613–621.
- Hamplová, D. 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum Press.
- Hamplová, D. 2008. Religiozita a demografické charakteristiky. In: Nešpor, R. Zdeněk, Václavík, David. a kol. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Slon, s. 198–206.
- Hamplová, D. – Nešpor, Z. 2009. Invisible Religion in a Non-believing Country: The Case of the Czech Republic. *Social Compass*. (56), 4, s. 581–597.
- Havlíček, T. – Hupková, M. – Smržová, K. 2009. Changes in the geographical distribution of religious heterogeneity in Czechia during the transformation period. *Acta Universitatis Carolinae* (2009), 1–2, s.31–47.
- Hoge, D. R. – Johnson, B., Luidens, D. A. 1994. *Vanishing Boundaries: The Religion of Mainline Protestant Baby Boomers*. Louisville: Westminster/John Knox Press.
- Hošek, P. 2012. *A bohové se vrací. Proměny náboženství v postmoderní době*. Praha: Mlýn.
- Krause, N. 2005. Aging. In: Ebaugh, Rose Helen (ed.). *Handbook of Religion and Social Institutions*. New York: Springer, s. 139–162.
- Lužný, D. 1998. Náboženská situace v České republice po roce 1989. In *Religio, revue pro religionistiku* (6), 2, s. 213–225.
- Lužný, D. – Nešpor, Z. R. a kol. 2008. *Náboženství v menšine. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern.
- Nešpor, Z. R. 2010. *Přiliš slabí ve víře. Česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
- Podolinská, T. – Krivý, V. – Bahna, M. 2013. Religiozita: Slovensko a jeho susedia. In Krivý, Vladimír (ed.). *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s 144–256.
- Rooden van P. 2010. The Strange Death of Dutch Christendom. In: Brown, G. Callum, Snape, Michael. *Secularisation in the Christian World. Essays in honour of Hugh McLeod*. Burlington: Ashgate, s. 175–196.
- Roof, W. C. – McKinney, W. 1989. *American Mainline Religion: Its Changing Shape and Future*. New Jersey, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Tížik, M. 2014. Kvalita merania náboženskej prináležitosti na Slovensku. *Slovenská štatistika a demografia*. (24), 3, s. 49–70.
- Václavík, D. 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.
- Voas, D. – Doebler, S. 2011. Secularization in Europe: Religious Change between and within Birth Cohorts. *Religion and Society in Central and Eastern Europe* (4), 1, s. 39–62.
- Wilcox, B. W. 2006. Family. In: Ebaugh, Rose Helen (ed.). *Handbook of Religion and Social Institutions*. New York: Springer. s. 97–120.
- Zrinščak, S. 2014. Generations and Atheism: Patterns of Response to Communist Rule Among Different Generations and Countries. *Social Compass*. (51), 2, s. 221–234.

Dáta

- Český statistický úřad 2013. Obyvatelstvo podle věku a podle pohlaví a náboženské víry. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z <<https://www.czso.cz/documents/10180/24358877/240001310.xls/41c42341-b367-45d9-980c-84d8777adb1b?version=1.0>> (cit. 1.5.2018).
- Český statistický úřad. 2003. Obyvatelstvo podle věku, podle náboženského vyznání a podle pohlaví. *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 - obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti Česká republika*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z <<https://www.czso.cz/documents/11308/23212108/e-4103-02.pdf/8ff9e2df-ec75-40d2-81c0-25e6d2acce2c?version=1.0>>. (cit. 1.5.2018).
- International Social Survey Programme (ISSP): Religion III. Dostupné z <<https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4950>>. (cit. 1.5.2018).
- Štatistický úrad SR 2011. Obyvatelstvo podľa vekových skupín, pohlavia a náboženského vyznania. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*. Bratislava: Štatistický úrad SR. Dostupné z <<https://census2011.statistics.sk/SR/TAB.%20159%20Obyvate%BEstvo%20pod%BEa%20vekov%FDch%20skup%EDn,%20pohlavia%20a%20n%E1bo%9Eensk%E9ho%20vyznania.xls>> (cit. 1.5.2018).
- Štatistický úrad SR 2001. Obyvatelstvo podľa vekových skupín, pohlavia a náboženského vyznania. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*. Bratislava: Štatistický úrad SR.

SUMMARY

This paper aims at the changing religious affiliation values in Czechia and Slovakia in older ages. General trends of growing religious affiliation due to religious socialization was confirmed in both countries, in Czechia, according to ISSP census, the majority of the 60+ is the last generation with majority of declared population. We discussed the issues of religious socialization and intergenerational transmission, where there were major differences between Czechia and Slovakia. Most of the “nones” in Czechia (89 %) are nones since their childhood, whilst in Slovakia it is only 74 %. This means slightly higher intensity of conversion and dropouts in Slovakia during life-cycle.

Although aged individuals are more-religious in both countries, the ISSP survey results show that aged individuals especially in Czechia are not just believing in God, but they believe in horoscopes and fortune-tellers more than their younger descendants. Moreover, Czech Catholics are generally more prone to believe in alternative religious practices than the whole population. The Slovak Catholic seniors are less rebellious (differences in believing in alternative religious views are smaller than in Czechia). This shows that the structure of faith in Czechia and among Catholic believers more structured than in Slovakia (generally, there are 19 % of Czech Catholics not believing in God, while in Slovakia it is 5 % only). The census data also proved the aging processes in both states and in majority of the traditional denominations. Some processes are slightly surprising: in Czechia between 2001–2011 the proportion of not-declared increased, while the number of affiliated and nones decreased, while in Slovakia the proportion of the nones and not declared increased simultaneously.

The most interesting generation in this transformation are the baby-boomers. They are the ones who entered the secularizing process most intensely. Especially, if we compare the previous generations. We can see the “ruptures” of the proportion of nones/affiliated in both countries in these age groups (40–49 in 2001 and 50–59 in 2011). The process of changing religiosity among this generation is not unique, as we try to provide several examples from the U.S., United Kingdom, and Netherlands.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA

29. ROČNÍK, 1/2019

VEDECKÉ ČLÁNKY

Erik Šoltés | Identifikácia relevantných faktorov a posúdenie ich vplyvu na rôzne formy chudoby a sociálneho vylúčenia slovenských domácností prostredníctvom logistickej regresie

Branislav Šprocha | Jednodetnosť – nový fenomén v reprodukčných dráhach žien na Slovensku?

Michal Páleš | Kvalita údajov a jej význam pre aktuárov

Vydáva Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychádza 4x do roka), distribuuje a objednávky prijíma ŠÚ SR, informačný servis, Miletičova 3, Bratislava, 824 67, Slovensko. Roční předplatné: 20 € (5 € za jeden výtisk).